

I fäders spår?

Längdskidåkningens landskap som kulturarv

Daniel Svensson

Finns det särskilda landskap för längdskidåkning som kan ses som nationella och/eller lokala kulturarv? Vad består de här landskapen i så fall av och hur framställs de i marknadsföring och turism i dag? Vilka idéer om landskap ligger till grund för marknadsföringen? Jag kommer att diskutera skidåkningens landskap från ett minnes- och kulturarvsperspektiv och utgå från tre olika exempel: Vålådalen, Hindås och Vasaloppsspåren. Det material jag studerar är ett antal hemsidor kopplade till respektive plats. När det gäller Vålådalen fokuserar jag på Vålådalens Turiststation. Vasaloppsspåren analyseras genom beskrivningar på 0 officiella hemsida. I fallet Hindås handlar det om ett antal mindre aktörer på orten. De tre exemplen förenas av en lång tradition inom längdskidåkning, och är alla exempel på hur historia och landskap kopplas samman för att marknadsföra skidåkning i området och för att locka skidturister. Genom att studera den bild som ges av respektive plats, vill jag väcka ett antal frågor om hur skidåkning och skidspår konstrueras som kulturarv och hur detta används i turistnäringen. Utöver hemsidorna har jag ytterligare källor i form av intervjuer, platsbesök och litteratur. För att förtydliga hur historia och kulturarv används har jag valt att jämföra Hindås, Vålådalen och Vasaloppsspåren med en fjärde plats, Landvetter, där längdskidåkning inte har samma historiska förankring. I fallet Landvetter behandlar jag främst information från den lokala skidklubbens, OK Landehof, hemsida.

En översiktlig geografisk orientering kan

vara på sin plats. Vålådalen ligger i de jämtländska fjällerna, drygt fyra mil från Åre. I fjälldalen finns en turiststation med rik idrottshistoria. Vasaloppsspåren återfinns i Dalarna, i området mellan Sälen och Mora. Här finns en etablerad skidtradition och mängder av landslagsåkare (Sixten Jernberg, Janne Stefansson, Rolf Rämgård med flera) är uppvuxna här och har tävlat för föreningar från bygden längs Vasaloppsspåren. Det finns ett museum knutet till loppet. Vasaloppsmuseet ligger i Mora och har en permanent utställning med bilder, föremål och arkivmaterial. Den lilla orten Hindås ligger 28 km öster om Göteborg, i ett högt beläget och kuperat skogslandskap. Bygden har en historia starkt färgad av idrott, inte minst skidor. Grannorten Landvetter, 15 km öster om Göteborg, har inte samma skidtradition men i övrigt liknande förutsättningar som Hindås. Landvetter har numera ett av Göteborgsregionens främsta konstsnöspår.

Jag kommer att argumentera för att idéerna om skidlandskapet förenar Hindås, Vasaloppsspåren och Vålådalen, även om ansträngningarna och framgångarna i byggandet av kulturarvet varierar. Jag vill visa exempel på hur idrottens och rörelsens landskap formeras som kulturarv och används i turismen. Dessa landskap har hittills inte rönt samma intresse som exempelvis industrilandskap, fornminnen och annat. Detta kan nu vara på väg att förändras. Artikeln kan ses som en del i forskningen kring att synliggöra landskap som tidigare har varit exkluderade från gängse kulturarvsförståelse. Kulturarvet

har breddats under senare år, då exempelvis hembygdslandskap, industrilandskap, forskningslandskap och urbana landskap lyfts fram (Svensson och Saltzman 1997, Sörlin 2003). Frågan är vad forskningen kring tidigare osynliggjorda landskap resulterar i? Vad blir konsekvensen av att ständigt nya landskap artikuleras och lyfts upp på kulturarvsagendan? Jag återkommer till dessa frågor i en avslutande diskussion.

Historisk bakgrund – landskapet, turismen och den fysiska ansträngningen

Landskapsupplevelsen och den fysiska ansträngningen (här i form av skidåkning) är nära sammankopplade. Detta är ett idéhistoriskt arv med kopplingar till antikens Grekland, och till renässansidealet om en sund själ i en sund kropp. Även i Sverige har landskapet varit intimt förknippat med den fysiska aktiviteten. Vid sekelskiftet 1900 hade vandringsringen blivit en viktig del i den borgerliga ungdomens fostran, eftersom den ansågs ge hälsa, disciplin och fosterlandskärlek. Dessa dygder passade naturligtvis bra i en tid då nationsbygget, försvaret och fritiden var viktiga frågor (Svensson 2010:31–32). Att den fysiska aspekten av turismen skulle behålla sin betydelse visar inte minst Dag Hammarskjöld, en av de mest uppskattade landskapskildrarna i modern tid, som menade att fjällen borde upplevas medelst fotvandring för bästa utbyte. Med Hammarskjölds (1962:42) ord: ”Helt upplever vi fjällen – liksom naturen överhuvud – blott under egen möda.”

Fokus i Hammarskjölds citat ligger inte på underhållning och bekvämlighet, utan på en mer klassisk naturupplevelse. Detta är i linje med det svenska friluftsliv som etablerades under 1800-talets slut och 1900-talets början. Där var den fysiska aktiviteten ett viktigt inslag och där blev friluftslivet synonymt med hälsa och moralisk fostran. Redan i friluftslivets inledningsskede fanns starka kopplingar mellan naturupplevelsen, nationell identitet

och hälsa (Eskilsson 2000:78–79). Snö, natur, skidor, skog och fysisk uthållighet verkar vara nyckelingredienser. De här idéerna är inte nya. Tvärtom har betydelsen av kroppslig ansträngning betonats i många av de kanoniserade nordiska landskapsskildringarna. Det är den fysiska aktiviteten som försätter människan i ett tillstånd av samhörighet med landskapet (Svensson 2010:31–32, Solnit 2002). Människan ska här förstås som en maskulin varelse, för såväl skidåkning som fysiska kraftprov i naturen har sedan länge varit maskulint kodade. Skidåkning har i Sverige varit starkt kopplad till manlighet, svenskhet, dygd och hjältemod (Sörlin 1995:150). Det är högst osannolikt att ett arrangemang som Vasaloppet hade startat på 1920-talet om syftet var att fira en heroisk skidtur gjord av någon drottning. Däremot har naturen ofta framställts som kvinnlig i västerländsk idéhistoria. Kvinnligheten har associerats med naturlighet och passivitet, medan manligheten förknippats med kultur och aktivitet (Olwig 2002). Att ta sig an naturen med kulturell förståelse och fysisk aktivitet, som tanken var i friluftslivet, kan därmed ses som en dubbel seger.

Kroppslig ansträngning är en viktig del i nordiskt friluftsliv och har betonats av flera av de viktigaste friluftsföreningarna i Sverige (Sandell och Sörlin 2000). Svenska och norska turistföreningar fokuserade på användandet av naturen och historiseringen av territoriet (Kayser Nielsen 2007:146). Inom STF fanns till exempel en vilja att utveckla turismen, men det skulle vara en kvalitativ turism, inte en obildad sådan (Erlandson-Hammargren 2006:31–32). Viss civilisationskritik och kritik mot alltför bekväm turism förekom, bland annat hos Dag Hammarskjöld (1962). Iskapandet av det nordiska landskapet är kroppslig närvaro och aktivitet ett centralt drag. Det är ett landskap som måste förstås genom fysisk ansträngning (Kayser Nielsen 1997:87–89).

Även inom konsten går det att lyfta fram landskapsförståelsen. Det är typiskt inom svenskt landskapsmåleri och andra landskapsbeskrivningar under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet att fokusera antingen på det pittoreska, scenerierna och utsikterna eller på de exploateringsbara naturresurserna. Sällan bägge samtidigt (Erlandson-Hammargren 2006:63–64).

Den bild av modern turism som antyds på Vålådalens och Vasaloppets hemsidor är i linje med en historisk ambivalens, som har kännetecknat den västerländska, bildade borgerlighetens syn på turism i de svenska fjällen och i andra alpina områden runt om i världen under stora delar av 1800- och 1900-talen. Författare, konstnärer och andra har ofta sökt den mest genuina, minst turistanpassade upplevelsen. Men eftersom de samtidigt marknadsförde just denna genuina upplevelse i sina texter, dikter, bilder och liknande, blev de inte sällan en del av det massturistiska hotet med dess tillrättalagda, överbefolkade och smaklösa landskap, som de själva varnade för (Shama 1996:501–502). Dag Hammarskjöld (1962:43), Wilhelm Peterson-Berger och andra framstående svenska landskapskildrare har betonat betydelsen av en kvalitativ turism, baserad på fysisk aktivitet, för att uppleva landskapet på ett korrekt vis. Peterson-Bergers (2003:93) ord angående turism i fjällen illustrerar detta på ett närmast övertydligt sätt. Han skriver bland annat om jämtländska Bydalen, där flera hotell vuxit fram, att här borde en person ta över som ”bättre än publiken själv vet vad publiken vill ha”. Vem som helst kan alltså inte utforma ett kulturarv enligt Peterson-Berger – det krävs bildning och smak. Därför passar skidspår bra, eftersom skidåkaren och skidåkningen förkroppsligar många av de ideal som är klassiska i den nordiska självbilden – tystnad, styrka, frihet, uthållighet – en självbild som i mångt och mycket utgick från naturen (Tordsson 2000:50–53). Alla svenska elitskidåkare har

inte varit skogshuggare från Västerbotten, Jämtland eller Dalarna. Men de som levt upp till myten, däribland Sixten Jernberg, Rolf Rämgård och Assar Rönnlund, har lyfts fram och fått hjältestatus.

Naturorienterad turism har varit av stor betydelse i de nordiska länderna, delvis på grund av att tillgången på glesbefolkad natur varit god (Sörlin 1999:105). Det kan kopplas till ett intressant drag i Nordens historia, som är av intresse här. I germansk och nordisk rättstradition har brukandet varit centralt – rätten till mark, natur och landskap har varit knuten till aktivitet (Tordsson 2000:52). Idrottens kulturarv kan ses i ljuset av denna tradition – genom aktivitet hävdas rätten till landskapet. Men enbart aktivitet räcker inte – landskap måste artikuleras, för att använda Sverker Sörlins begrepp. Det är först då de tydligt kan skiljas från varandra och bli etablerade som platser där människor känner tillhörighet (Sörlin 1999:108–109).

En intressant aspekt av de skidlandskap jag ska studera är att de går tvärs över de etablerade estetiska kategorierna för landskap: det sköna, det sublima och det pittoreska (Johannisson 1984, LykkeSyse 2000). Dock med viss tonvikt på det pittoreska och ibland det sublima, medan naturresurserna oftast hålls i bakgrunden.

Tidigare forskning

Idrottsliga och landskapsmässiga kulturarv bör ses som ett slags folkliga lämningar som först på senare år intresserat de etablerade kulturarvsförvaltarna inom Riksantikvarieämbetet (Karlsson 2008:83–84). Det finns studier kring hur joggingens landskap (motions- och elljusspår) byggde på idéer från fysiologer. Dessa landskap har av Mattias Qviström (2013) kallats för portabla landskap, och de kännetecknas av reproducerbarhet. Här ska jag undersöka det idrottsliga landskapet utifrån värden som inte är lika enkla att reproducera som motionsspåren i sig, nämligen autentici-

tet, minne och kulturarv. Forskning om hur regioner och kommuner arbetar med att kommersialisera sina kulturarv (Strömberg 2007) har bland annat visat att dagens turism inte bara involverar den turistiska blicken, utan hela turistens kropp blir delaktig i att ta in upplevelsen (Ek och Hultman 2007:35). Detta gäller i synnerhet skidlandskapen. Även processer kring hur landskapsförståelse kan etableras har utforskats, exempelvis vad gäller samiska landskap (Mulk och Bayliss-Smith 2006). Internationellt finns det ett antal studier kring idrott och geografi, som mestadels fokuserar på städer och arenor snarare än de landskap som diskuteras här (Bale 2003, Bairner 2009).

Den här artikeln skiljer sig från tidigare forskning genom att titta på landskap som har färgats av idrott, mer specifikt på längdskidåkningens landskap. Jag menar att studier av idrottens minneslandskap och hur de konstrueras är av största vikt, inte minst i ljuset av den allt tydligare trenden kring motionerande och deltagande i stora och små motionsevenemang. I kampen om motionsturisterna är landskapet som kulturarv centralt. Därför bör vi undersöka hur det skapas och används.

Viktiga begrepp

Ett antal begrepp som förekommer i texten kan behöva en förklaring. Landskap är ett begrepp som inrymmer en kulturell aspekt. Nationalencyklopedin (Hägerstrand och Sporrang 2010) beskriver landskap på följande sätt:

Man kan säga att landskapet består av vissa grundelement som sammansätts till en geografisk helhet genom olika ständigt pågående fysiska, biologiska och kulturella processer.

Denna definition av landskap utgör grunden för min användning av begreppet. Betydelsen har använts av många forskare, ett exempel är idéhistorikern Jakob Christensson (2002:5), som beskriver landskapet som ”något av betraktaren besjälade, ett mentalt rum”.

Vad gäller kulturarv och historia, ser jag båda begreppen som exempel på historiska skeenden formerade som narrativ. Graden av narrativ är enligt mig högre i kulturarvet än i historieskrivningen. Det finns dessutom en kritisk ansats i historia, medan kulturarvet snarare syftar till bevarande. Därmed inte sagt att kulturarv skulle sakna kritisk potential.

Medeltida autenticitet handlade mycket om funktion, men dagens autentiska upplevelse har mer att göra med hur och varför något bevaras som kulturarv, vem som betalar och hur det marknadsförs (Lowenthal 2008). Jag menar att autenticitet består av två led – hur och varför något bevaras samt de upplevda eller faktiska likheterna med tidigare utövare av samma aktivitet på den aktuella platsen. Det blir autentiskt att åka skidor i Vålådalen, på spår som man kör upp själv under tidig morgon, därför att svenska skidhjältar gjorde så under 1950- och 60-talen. Det blir inte autentiskt att åka skidor i en skid tunnel, för det finns ingen historisk koppling vare sig i tillvägagångssätt eller till plats.

Med minne menar jag det kollektiva minnet på en plats, vare sig det är ett land, en stad eller en liten by. Minne behöver inte etableras i medvetandet på samma sätt som historia och kulturarv, det finns där ändå.

Vasaloppsspåren

Vasaloppet, detta nio mil långa kraftprov på skidor, har sedan starten 1922 utvecklats från ett småskaligt långlopp till ett stort evenemang, som direktsänds i nationell tv och som årligen lockar tiotusentals skidåkare av varierande kvalitet, från världselit till motionärer. Vasaloppet är kanske det mest uppenbara och framgångsrika försöket att etablera längdskidåkning som en form av nationellt kulturarv, genom sitt storskaliga återskapande av en historisk händelse som blivit en viktig del av Sveriges historia. Det handlar om Gustav Vasas flykt genom Dalarna vintern 1520–1521. Gustav Vasa försökte på skidor

Segraren 1940, Arthur Häggblad (nr 37), IFK Umeå, passerar vid kontroll i Mångsbodarna. Foto: Vasaloppets bildarkiv.

(enligt etablerad historieskrivning) undkomma trupper lojala mot den danske kungen Kristian II. Dalkarlarna var först skeptiska och Gustav flydde Mora och satte kurs mot Norge, men hanns upp i trakterna kring Sälen av dalkarlarna som nu hade ändrat sig och ville stödja upproret mot den danske kungen. Vasaloppets sträckning är alltså Gustav Vasas och dalkarlarnas historiskt omdebatterade skidväg, fast omvänd, från Sälen till Mora (Vasaloppet 2012).

Nationell historia och landskap utgör en central del av Vasaloppet. Själva idén med loppet är baserad på en faktisk historisk händelse, även om det råder delade meningar om huruvida Gustav Vasa åkte skidor och i så fall var och när. På Vasaloppets hemsida presenteras historien om Gustav Vasas skidflykt som ett etablerat historiskt faktum. Detta är naturligtvis ingen överraskning, eftersom den versionen utgör den historiska grunden för Vasaloppet så som det ser ut i dag. Men det finns flera historiker som ger en annan bild av vad som hände. Några, däribland Dick Har-

risson (SvD 2011), menar att Gustav Vasa inte använde skidor alls.

Det känns symptomatiskt att Vasaloppets hemsida inte tar upp några alternativa tolkningar. På gott och ont har Vasaloppet byggt sin verksamhet på den här versionen av historien. Och den verkar onekligen tilltala en stor publik. Rekordåret 2012 var 63 142 skidåkare anmälda till de olika loppet under Vasaloppveckan (My Newsdesk 2012). Faktaunderlaget och autenticiteten i den historiska analysen tycks inte vara det viktigaste för besökarna, vilket tidigare forskning har indikerat.

Återskapandet av Gustav Vasas dalafärd på skidor bygger på en möjlig tolkning av en historisk händelse. En förklaring till att detta går hem kan vara att majoriteten av dem som deltar i första hand är på jakt efter motion, fysisk ansträngning, delaktighet i den enorma tillställningen och tjusningen i den personliga utmaningen. Vad gäller autenticitet och historia är Vasaloppets egen historia och tradition viktigare för många än vad den historiska grunden för loppet är. Här kommer vi in på en

intressant aspekt i skapandet av kulturarv och etablerandet av vissa landskap som särskilt viktiga för en sport, ett folk eller ett land. David Lowenthal (2011:36) menar att sanningen inte alltid är vad folk vill ha. När det gäller minnesindustrin är en föreställd sanning lika funktionell som en faktisk sanning. Turistnäringen har en tendens att förstärka etablerade uppfattningar om vad som är typiskt för en plats, oavsett om det är autentiskt eller inte (Bairner 2009:230). På Vasaloppets hemsida verkar man ha nöjt sig med denna föreställda sanning, med gott publikmässigt resultat. Och jag ser inga akuta problem med ett sådant tillvägagångssätt, så länge det är tydligt att det handlar om ett slags identitetsbyggande marknadsföring, eller storytelling som det brukar heta inom turistbranschen (t.ex. Mossberg och Johansen 2006). Problemet uppstår när storytelling uppfattas som historiska fakta,

snarare än minne och kulturarv. Vasaloppet bör nog snarare betraktas som historiebruk i Peter Aronssons (2004:114–115) mening. Utvandrarbygden i Småland och Medeltidsveckan i Visby är exempel på hur historiskt stoff använts på liknande sätt för att skapa lokal identitet och turistintäkter i samtiden. Processen i sig är alltså inte unik, tvärtom. Det som är intressant i det här fallet är hur man fokuserar på idrott i historiebruket. Idrottens landskap är, med några få undantag, underutvecklade som kulturarv.

En arena av ett annat slag?

Det skidlandskap som presenteras på Vasaloppets hemsida är ett på många sätt typiskt mellanskandinaviskt glesbygdslandskap. Vidsträckt skogar, kalla och snötäckta, med små röda stugor och gårdar insprängda bland träden. Fäbodvallar och små åkrar här och där

Segraren 1960, Sixten Jernberg, Lima IF, före kontrollen i Oxberg. Foto: Vasaloppets bildarkiv.

gör idyllen komplett. Men detta landskap är inte vildmark, hur mycket det än motsvarar våra förväntningar på skandinavisk glesbygd. Landskapet är påverkat av människor under lång tid. Det är ett landskap där skogsindustrin, för att bara ta ett exempel, har varit viktig i århundraden. Idén om vildmarken är problematisk på många sätt (Lowenthal 2008). Men inte på Vasaloppets hemsida. I stället kan man läsa följande om VasaloppsArenan, det vill säga spåren från Berga by nedanför Sälen och hela vägen till Mora (Vasaloppet 2012):

Den ligger här och väntar på dig. En arena skapad av naturen själv, tillgänglig och vacker, inramad av små fåbodbyar och glesvuxna tallskogar [...]. VasaloppsArenan är fjärran från vildsinta fotbollshuliganer, vip-lounger och blinkande neontavlor med senaste matchresultaten. Det här är en arena av ett annat slag. Den har med åren blivit en viktig del av folksjälen.

Den här eleganta beskrivningen av Vasalopps-spåren är full av intressanta och okommenterade idéer om landskapet. Andemeningen i citatet är avsaknaden av förändring. Jag tänker då särskilt på den omfattande förändring av miljöer och ekosystem som pågår. VasaloppsArenan tycks stå utanför detta. Det är inte oväntat att en hemsida som ägnar sig åt marknadsföring av ett större turistevenemang inte tar upp problemen med mänskliga förändringar i landskapet. Men det är märkligt att människan lyser så med sin frånvaro i texten. Man antyder att skidspåren och omgivningarna är skapade av naturen. I sporter som är tydligt kopplade till nationen, som golf i Skottland eller baseboll i USA, är liknande beskrivningar vanliga. Idrottslandskapet (i form av en bana eller arena) knyts till ett lantligt eller till och med förhistoriskt landskap, människan placeras i bakgrunden eller skrivs helt ut ur landskapets narrativ (Bairner 2009:233–234). När det gäller Vasaloppets hemsida och formuleringen om att naturen skapat VasaloppsArenan är det i någon mån sant. Skogarna, myrarna och kullarna fanns

där långt innan Gustav Vasa. Men vem byggde fåbodbyarna? Vem röjde marken för skidspåren? Vem körde ut konstsnön under åren med milda vintrar och snöbrist? Det mänskliga avtrycket i landskapet kring Vasaloppet är inte av industriell skala eller stil, men det är ändå högst påtagligt. Med den här sortens beskrivning, där människan saknas i landskapsbilden, idylliserar Vasaloppets hemsida landskapet med små fåbodbyar och liknande.

Beskrivningen ger eko av den tidsanda som rådde då Vasaloppet startades på 1920-talet. Såväl samtida som tidigare och senare landskapsskildrare har betonat enkelhet och avståndstagande från stadslivets glamour. Vasaloppets hemsida ger besökaren en liknande bild – här kan allt inte fås för pengar, utan det krävs fysisk ansträngning. Även inom de tidigare nämnda romantiska och transcendentala strömningarna tonades ekonomins betydelse ner. Detta låg i linje med civilisationströttheten och flykten från städernas lyx och flärd, som gjorde sig påmind i början av 1900-talet. Romantisering av hembygdslandskap, liknande de som återfinns kring VasaloppsArenan, blev vanligare. Urbaniseringen och den accelererande industrialiseringen banade väg för en sådan hembygdsromantik (Erlandson-Hammargren 2006:247). Tanken att inte bara i vildmarken utan även på landsbygden hitta andra, högre värden är ett viktigt inslag i landskapets moderna idéhistoria. På Vasaloppets hemsida återfinns denna idé tydligt och klart, särskilt i den under hösten 2013 uppdaterade hemsidestexten. Nu inkluderas ortsborna och den historiska etableringen av stigar och vägar i landskapet. Man nämner även adrenalinpumpande tävlingar, men kontrasterar dessa med vardagen i arenan: ensamhet, glittrande sjöar och träning (Vasaloppet 2013). Men nu ryms alltså mänsklig aktivitet i beskrivningarna, vilket förstärker det hembygdsromantiska draget, på bekostnad av vildmarksromantiken.

En annan intressant detalj i texten på Vasaloppets hemsida är den antropocentriska idén om naturen. Arenan sägs vänta på oss, skidåkarna. Naturen tillskrivs alltså passivitet medan det är människan som är aktiv. Det är en klassisk dikotomi, ofta använd i diskursen om landskapet. Antropocentriska idéer är vanliga i landskapsskildringar av Carl von Linné och många andra. Idén om en skapelsekedja, en "great chain of being", med människan i hierarkins topp (lydande endast under Gud) utgör grunden i det här tänkandet (Erlandson-Hammargren 2006:85–86). Med den här ideologin har landskapet ett värde för oss, men inte i sig självt. Det är en antropocentrisk utgångspunkt och den har legat till grund för bildandet av naturreservat, nationalparker och andra bevarandeåtgärder. Vasaloppets hemsida ligger betydligt närmare naturskyddsargument av den här antropocentriska karaktären än idéer om naturens egenvärde som har lyfts fram av bland andra Arne Naess (1989).

Beskrivningen av VasaloppsArenan passar även väl in i de klassiska dikotomierna mellan natur och kultur, vilt och tämjt, stad och landsbygd, bland andra. Fokus ligger på att särskilja Vasaloppet från den moderna idrottsupplevelsen och i stället relatera till en klassisk naturupplevelse. I samma anda står det på hemsidan (Vasaloppet 2013) att "spåret passerar alla välkända kontroller, genom tillsynes oändliga myrar och igenom landskap som man inte trodde existerade". Här framträder ett landskap med oändliga vidder och av sådan skönhet att det är omöjligt att föreställa sig, det måste upplevas. I centrum står naturupplevelsen. Men denna naturupplevelse blir till genom fysisk aktivitet. Det är den fysiska aktiviteten skidåkning, tillsammans med landskapets estetiska kvaliteter, som definierar upplevelsen av Vasaloppet. Det är tydligt, om än inte utskrivet, att skidåkningens landskap ser ut ungefär som det gör i Vasaloppspåren. En skidkun-

nel (som den i värmländska Torsby) skulle enligt den här tolkningen beröva skidåkaren den oersättliga naturupplevelsen och försätta åkaren i en onaturlig miljö. En sådan skidtnunnel skulle då, med den retorik som används på Vasaloppets hemsida, ha mer gemensamt med de förhatliga blinkande neonskyltarna än med Gustav Vasa. Detta återspeglas också på Torsby Ski Tunnels hemsida (2013), där det inte står någonting om landskap, utan där fokus är på tekniken som möjliggör tunneln, samt de unika möjligheterna till träning. Kontrasten mellan Vasaloppets landskapsberoende upplevelse och skidtunnelns betydligt lösare koppling till den omgivande miljön är slående och innebär ett brott med tidigare träning inom skidsporten som länge var starkt kopplad till landskapet. Detta visas inte minst i intervjuer med åkare som var aktiva under 1950- och 60-talen. Oxbergssonen Sune Larsson (2013), Vasaloppsvinnare 1959, menar att intervallträningen styrdes av tillgången på backar – intervallerna blev så långa som backarna var. Landskapet styrde i viss mån träningen. Med skidtnunnlar och konstsnö bryts delvis landskapsberoendet.

Att begreppen folksjäl och nationalsjäl förekommer som en slags motivering till Vasaloppets popularitet visar att nationalistiska aspekter är högst relevanta i byggandet av VasaloppsArenan som kulturarv. Den svenska folksjälen, som den beskrivs av Vasaloppet, är uppenbarligen mer knuten till skogen och bondelandskapet än till kommersen i modern sport. Och även om den här folksjälen i sin nutida framtoning är androgyn, har den en lång historia av att vara manligt kodad. Skidåkning har sedan länge varit en viktig aspekt av nationella identiteter i Norden, så Vasaloppet placerar sig i en rik tradition när man binder samman längdskidåkning och folksjäl (Sörlin 2010, Yttergren 2006). Tidigare forskning har pekat på Vasaloppet som den kanske främsta materialiseringen av kroppslig, uthållig och naturnära svenskhet. Genom att fysiskt

ta sig an naturen och samtidigt följa i historiskt signifikanta spår demonstreras svenskheten (Kayser Nielsen 1997:91).

Tittar man på hur Vasaloppsmuseet presenteras på Vasaloppets hemsida verkar ambitionen vara att presentera Vasaloppets historia ”på ett modernare och attraktivare sätt” (Vasaloppet 2013). Det finns uppenbarligen rum för förändring på Vasaloppets museum och hemsida, men inte i samma utsträckning på själva VasaloppsArenan. För att understryka att VasaloppsArenan faktiskt kan betraktas som ett skidåkningens kulturarv, kan man lyfta fram dess status som naturreservat. 1994 gjordes det 90 kilometer långa och tio meter breda spåret till ett naturreservat (Vasaloppet 2013). På denna arena för skidåkningens kulturarv samlas varje år hundratusentals skidåkare för ett storskaligt återskapande av en historisk tilldragelse. Det är anmärkningsvärt, och hela evenemanget påminner på sätt och vis om de massiva *reenactments* av historiska katastrofer som nyligen analyserats (Ekström 2012). Att det sker just i trakterna kring Mora och Sälen är delvis av historiska skäl, men också för att detta är en av landets främsta skidbygder. Vasaloppet är kronan på verket i en mycket väletablerad skidkultur.

Vålådalen – naturlig träning i ensliga landskap

Under 1900-talet blev jämtländska Vålådalen den främsta destinationen för längdskidåkningslandslagets träningsläger. Det var den legendariske tränaren och fjällvandranden Gösta Olander (1893–1972) som utvecklade Vålådalens fjällstation till ett träningscentrum för längdskidåkare, boxare, löpare, friidrottare och andra. Bland de idrottsliga storheter som tränat i Vålådalen finns Gunder Hägg, Floyd Patterson, Assar Rönnlund, Sixten Jernberg och en rad olika svenska och internationella landslag. Snötillgången är god i Vålådalen, som ligger väster om Östersund och räknas som en del av Årefjällen. Det finns fortfarande

i dag ett starkt fokus på idrott i Vålådalen, och skidåkare i elitklass är en relativt vanlig syn såväl sommar- som vintertid. Tillsammans med sin fru Olga drev Gösta Olander ett hotell med tillhörande träningsfaciliteter. Paret organiserade träningsläger och fungerade som värdar. Men Gösta Olander var utöver detta även inblandad i själva träningen. Han var en naturromantiker och civilisationskritiker som argumenterade mot vetenskapliga träningsmetoder. Olander propagerade i stället för en ”naturlig” träning, med utgångspunkt i landskapets förutsättningar (Yttergren 2012: 85–88). Olanders naturliga träning var delvis inspirerad av samernas rörelser i landskapet, men knöt även an till liknande träningstraditioner i andra länder, inte minst till australiensaren Percy Ceruttys holistiska träningsfilosofi (Howe 2006). Den erfarenhetsbaserade träningen i naturliga omgivningar blev Olanders och Vålådalens adelsmärke. På fjällstationens hemsida får nutidens presumtiva besökare en liknande bild. Det finns till och med översättningar till engelska, vilket visar att Vålådalen har lockat (och vill fortsätta att locka) utländska gäster. På hemsidan (Vålådalens fjällstation 2013) kan man läsa:

Här är det rofyllt, ingen trängsel och inte så mycket rock ’n roll på afterskin, men aldrig tråkigt! Vi har mer än 50 km välpreparerade skidspår, varav 7,5 km elljusspår. Dessutom finns det vinterleder som du kan följa ut i fjällvärlden, bort från stress och tyngande plikter.

Mycket kan sägas om ovanstående citat. Det är tydligt att dagens ägare vill bibehålla den historiska bilden av Vålådalen som en lugn plats i relativ avskildhet, med större fokus på träning och naturupplevelser än den hedonistiska dekadens som underförstått präglar afterski-scenerna i Åre och Sälen. Vålådalens hemsida visar upp en inställning till turism som påminner om den historiska ambivalens som har kännetecknat den västerländska bildade borgerlighetens syn på turism under stora delar av 1800- och 1900-talen.

Naturlig träning. Gösta Olander (mitten) flankerad av en diger samling svenska idrottstjärnor på barmarksträning i Vålådalen, augusti 1962. Utöver Olander syns från vänster: Lars "Finnskoga-Lasse" Olsson, Assar Rönnlund, Ingemar Johansson, Sture Grahn, Rolf Rängård och Ragnar "Föllinge" Persson. Foto: Jamtlis Arkiv & foto, Hallings foto.

Dilemmat var att man ville uppleva de minst turistanpassade platserna, men att man genom att hylla dessa platser bidrog till mer turism.

Vålådalen är, enligt vad som går att utläsa på hemsidan, djupt rotad i den ovan beskrivna traditionen med en ambivalent syn på turismen. Detta eftersom fjällstationen länge drevs av Svenska Turistföreningen (STF), den organisation som kanske mer än alla andra stod i centrum för debatten om turismens för- och nackdelar. Att privata intressen nu har tagit över i Vålådalen verkar inte ha ändrat framtoningen så mycket. Det menar jag är sympatiskt, med tanke på att Vålådalen nog skulle ha svårt att konkurrera med Åre och Sälen om afterski-publiken. Den som vill vaska dyr champagne gör sig förmodligen icke besvär i Vålådalen. I stället är det landskapet och idrotten som står i fokus på Vålådalens hemsida (2013):

Fjällterrängen lockar med otaliga möjligheter till aktiviteter och varierande träning. På 40-talet låg storheter som Gunder Hägg i träning här, idag är chansen stor att du träffar på Jerry Ahrlin, Oskar Svärd och Jenny Hansson i skidspåren. Sommartid klyver Markus Oskarssons paddeltag Nulltjärns spegelblanka yta.

Genom att knyta an till dåtidens och nutidens idrottsstjärnor framstår Vålådalen som ett landskap där elitidrottare hör hemma. Att man på hemsidan specifikt hänvisar till den varierade träningen som landskapet möjliggör, visar att man tar lokal historia och Gösta Olanders syn på träning på fortsatt allvar. Berättelser som den ovan kan göra landskapet betydelsebärande och fungera både som påminnelse och bevis för historiska händelser (Peltonen 2007:174).

I likhet med Vasaloppet har Vålådalen ett museum. På hemsidan beskrivs museet som en viktig del i upplevelsen av Vålådalen. Men det finns inga vidare beskrivningar av museet, som egentligen är mer av ett museum över

Gösta Olander än över Vålådalen (även om de två inte är så enkla att hålla isär). Det verkar som om museets roll är att understryka det autentiska med Vålådalen som skidlandskap, på liknande vis som ett monument, en skylt eller ett certifikat kan stärka anspråken på att vara ett kulturarv (Lowenthal 2008). Museet berättar för oss att Vålådalen är äkta vara, ett skidlandskap med lång historia. I museet återfinns namnteckningar av berömda svenskar, bland andra Dag Hammarskjöld och Ingemar Johansson, som visar att platsen inte bara var ett träningscentrum för längdskidåkare utan även besöktes av en kulturell, idrottslig och politisk elit.

Hindås – ett svenskt Holmenkollen?

Hindås i Västergötland (2 244 invånare 2011) berättar en delvis annorlunda historia (*Nationalencyklopedin* 2013). I slutet av 1800-talet och början av 1900-talet omvandlades detta lilla bondesamhälle, 28 kilometer öster om Gö-

teborg, till något som liknar en svensk småskalig version av Holmenkollen. Likheterna med Oslobornas klassiska friluftsområde bestod i försöken att få Göteborgs invånare att besöka landsbygden, andas friskt luft och aktivera sig med vintersporter som längdskidåkning, skridskor och backhoppning. Förklaringen till denna till synes märkliga utveckling står att finna i utbyggnaden av den nya järnvägen mellan Göteborg och Borås under 1890-talet. Hindås fick en av stationerna längs den nya tågrutten och därmed fanns förutsättningar för att locka skidsugna göteborgare. Men det krävdes förstås mer än bara en järnväg. Hindås, som är relativt högt beläget, har betydligt bättre klimat för vinteridrott än vad Göteborg har. I Hindås fanns dessutom passande naturliga omgivningar med mycket skog, sjöar och kuperad terräng. Detta tillsammans med den nyvunna tidsmässiga närheten till Göteborg möjliggjorde Hindås förvandling (Larsson 2001:113–116). Även om Hindås har få skid-

Två åkare tränar i Hindåsterrängen på juldagen 2010. I bakgrunden syns hoppbacken. Foto: Anders Fors.

dagar per år jämfört med Vålådalen eller de områden där Vasaloppet körs (Mora, Sälen), försöker lokala företag marknadsföra orten som en skiddestination med autentiskt skidlandskap. Hur görs då detta i fallet Hindås? På den lokala campingplatsens hemsida finns en liten historiesektion, där olika aspekter av lokalhistoria tas upp. Vintersport i Hindås beskrivs med hänvisning till det speciella skidtåg som transporterade skidåkare från Göteborg till Hindås från 1900-talets början och fram till 1950-talet (Hindås camping 2013):

Hindås är en gammal turistort från början av 1900-talet. Fram till 50-talet gick det specialtåg (skidtåget) med göteborgare som ville njuta av en vinterhelg eller dag. Skidtävlingar var inget ovanligt, inte heller backhoppning (hoppbackarna finns kvar än idag).

Varför använder en campingplats, huvudsakligen inriktad på sommarturism, Hindås historiska arv som skidort i sin marknadsföring? Genom att skriva in sig i ett historiskt sammanhang och en skidhistoria i Hindås, blir campingplatsen mer än en vanlig cam-

pingplats som råkar ha skidspår i närheten. Användandet av historia och landskap för att skapa berättelser och traditioner som legitimerar och ökar turismen på det här viset, med utökad gemenskap i tid och rum, passar väl in i kategorin storytelling.

Konferenshotellet Hindåsgården knyter an till lokal idrottshistoria redan på första sidan. Här får man veta att Hindås under första halvan av 1900-talet sågs som ”en kurort och en centralort för Västsvensk idrott, främst vinteridrott, och som ett monument över en svunnen tid står hoppbacken ännu kvar” (Hindåsgården 2013).

Ett annat exempel hämtas från hemsidan för Hjortviken, det konferenshotell som Brasiliens VM-trupp i fotboll bodde på under fotbolls-VM i Sverige 1958. Detta historiska faktum används på hemsidan, tillsammans med mer svepande formuleringar om Hindås rika historia som en plats för idrott, friluftsliv, turism och rekreation. Läsaren informeras: ”Med sitt läge och naturliga omgivningar av sjöar och relativt höga höjder var Hindås ett

Vykort från Hindås skidtävling 1919. Foto: arkivbild/Anders Fors.

centrum för vintersporter” (Hjortviken 2013). Det är intressant att se hur geografin lyfts fram snarare än den av människor skapade infrastrukturen för skidåkning. För medan skidspår och hoppbackar kan falla offer för tidens tand, är geografiska förutsättningar mindre sårbara i ett kort perspektiv. Även om människans påverkan på miljön är uppenbar i dag, både på lokala och globala nivåer, fokuserar Hindås turistföretag på den upplevda stabiliteten i de lokala omgivningarna. Den australiensiska historikern Libby Robin (2011) menar att de mest intressanta utställningarna om globala klimatförändringar är de som inkluderar lokalt material i den globala berättelsen. Hindås företagen försöker sig på en variant av detta. När de använder lokalhistoriskt material i sina hemsidespresentationer av sig själva och sin bygd, riktade till en bred presumtiv kundkrets i Sverige och utomlands, försöker de göra lokalhistorien tillgänglig på om inte global så åtminstone nationell och regional nivå. Det antyder att Hindås kulturarv som skidort är en angelägenhet för fler än Hindåsborna – av kommersiella skäl, men även av mer abstrakta skäl som skulle kunna benämnas som ett slags kollektivt minne.

Det intressanta med berättelsen om Hindås som skidort är att klimatförändringarna lyser med sin frånvaro i den. Detta trots att milda vintrar redan varit ett problem i trakten, ett problem som knappast lär bli mindre med stigande temperaturer. Den enda förändring som ryms i konstruerandet av Hindås som ett skidornas kulturarv är framsteg och utveckling, med historien som en pittoresk bakgrund för turister och andra besökare. Betydelsen av turismen för utformningen av kulturarvet i Hindås understryks av ett pågående LEADER-projekt, finansierat av EU, som syftar till att återetablera Hindås som ett centrum för vintersportturism. Man vill dessutom stärka Hindås identitet som skidort (LEADER Göteborgs Insjörike 2013). Även om det inte finns några skidmuseer i Hindås är historien närva-

rande i marknadsföringen och konstruerandet av kulturarvet.

Landvetter – konstsnö i historielösa landskap?

Att jämföra tre platser av olika karaktär, alla med en rik historia inom skidåkning, är givande i sig. Vi har sett att Hindås, Vasaloppet och Vålådalen använder landskap och historia för att marknadsföra sina skidupplevelser till nutida turister. Samtliga försöker på olika sätt att distansera det man har att erbjuda från den moderna idrottsupplevelsen och turismen, samt knyta an till en (i Hindås fall svunnen) storhetstid som idrottslandskap. Man säger sig erbjuda något annat, närmare knutet till en klassisk naturupplevelse. Landskap och historia presenteras på lite olika sätt, men överlag är det fler likheter än skillnader. Alla tre exemplen använder skidåkning och landskap för att konstruera ett kulturarv som ska locka turister. Men vad händer när man jämför dessa tre historiskt förankrade skidorter med en plats som saknar skidhistoria av den digniteten, men som ändå vill locka skidåkare i dag? Landvetter får tjäna som exempel. Orten ligger 15 kilometer öster om Göteborg. Skidsugna göteborgare har alltså närmare till Landvetter än till Hindås. Landvetter har ingen iögonfallande skidhistoria, men det finns en mycket aktiv lokal skidklubb, OK Landehof (för övrigt den klubb där min egen korta och genuint framgångslösa skidkarriär pågick under det glada 1990-talet). Under de senaste 20 åren har Landehof investerat i ett omfattande system med snökanoner och byggt upp ett rykte som en av de bästa skidanläggningarna i Göteborgsområdet. Påverkar bristen på skidhistoria i Landvetter hur marknadsföringen utformas och hur skidlandskapet porträtteras? De hotell som finns i Landvettertrakten är främst belägna vid flygplatsen (ca fem km öster om själva samhället), så i stället har jag studerat OK Landehofs hemsida. Den innehåller inga land-

Landehofs skidområde i december 2013. Landskap kan kanoniseras på olika sätt, här i mer bokstavlig bemärkelse. Snökanonerna är viktiga för att locka skidåkare till Landvetter och vanligtvis kan Landehof erbjuda fina spår vid den här tiden på året. Foto: Florence Oppenheim.

skapsskildringar, historiska referenser eller någonting som överhuvudtaget liknar det som man kan hitta på hemsidorna från Hindås, Vasaloppet och Vålådalen. Landehofs hemsida är strikt informationsinriktad, texten inskränker sig till upplysningar om skidspåren, dess öppettider, priser och teknisk information om snökanonerna. Om skidspåren står att läsa att ”en bra vinter kan vi erbjuda ca 1000 m hyfsat platt skidåkning, en skidlepark för de små och en rejält kuperad tävlingsbana på ca 2,5 km för eliten” (OK Landehof 2013). Det som presenteras på hemsidan är i stort sett renons på landskapsreferenser och historia. Det finns inga tecken på att klubben försöker sälja in Landvetter som ett turistmål eller landskapet som ett kulturarv. Landehofs skidlandskap har geografiskt sett stora likheter med Hindås (kuperat, skogsklätt och med närhet till både Göteborg och järnvägen) men som mentalt landskap är Landvetterspåren mer lika skid-

tunneln i Torsby än Hindås eller Vålådalen. I båda fallen handlar det om landskap där naturen blivit neutraliserad, för att tala med John Bale (2003:139). Konstsnö, skidtunnlar, elljus, skidmaskiner på gymmet – alla är de exempel på hur naturens betydelse kan minskas till förmån för reproducerbara förhållanden. Landskapskopplingen blir mindre, rationaliteten i träningen större. Landvetter har dock stora fördelar gentemot Hindås vad gäller konkurrensen om göteborgarna, då det från Göteborg tar en halvtimme med tåg eller bil till Hindås men endast en kvart med bil till Landvetter. Dessutom gör konstsnön i Landvetter att snötillgången är väsentligt mycket bättre där än i Hindås, som än så länge har haft begränsade möjligheter att producera konstsnö. Som portabelt jogginglandskap fungerar Landehofs motionsspår utmärkt. Med portabelt menas här reproducerbart, alltså inte knutet till någon specifik plats utan snarare en

slags modell för motionsanläggning applicerbar på i princip vilka befintliga geografiska förutsättningar som helst (Qviström 2013). Det är också som en sådan anläggning spåren i Landvetter kom till. Men som skidlandskap saknas något, även om många liknande motionsanläggningar byggts med skidåkning i åtanke (Qviström 2013:324). Jag menar att historiebrukets betydelse för jogginglandskapet ännu är försumbar, men för skidlandskapet är den desto viktigare.

Skidspåren i Landvetter kostar pengar att använda. Det är lagligt att ta ut en avgift för konstsnöspår, eftersom dessa kräver en sådan stor arbetsinsats att iordningställa. Det är dock slående att den dryga femtiolappen i inträdesavgift, gör det svårare att placera Landehofs skidlandskap i samma tradition som Hindås, exempelvis. Dock bör det sägas att såväl Vålådalen som Vasaloppet tar ut avgifter, så det är egentligen bara Hindås bland mina exempel som fortfarande är helt kostnadsfritt för skidåkare. Svenskt friluftsliv har en lång tradition av demokrati, jämlikhet och tillgänglighet. Detta har betonats av Dag Hammarskjöld, som betraktade landskapet närmast som en del av folkhemmet. Hammarskjöld (1962) konstaterade att i takt med att svenskarnas materiella välstånd ökat hade de också fått tid och möjlighet att se sig om i landet.

Den demokratiska tillgången till nationallandskapet var en central idéströmning under folkhemsepoken. Jag menar att samma tanke kan vara relevant i relation till skidåkningens landskap. Avgiftsbelagd tillgång till skidspår riskerar att väcka en slags misstänksamhet, samtidigt som det närmast är att betrakta som en nödvändighet om man vill ha konstsnöspår (såvida inte kommunen bekostar kalaset). OK Landehofs skidspår har med avgiftsbeläggningen tagit steget från allemansrätten till något annat, kanske modernare men möjligen också mindre tillgängligt.

Diskussion

De exempel jag har analyserat visar på hur betydelsefulla historien och landskapet är i etablerandet av skidåkning som kulturarv och marknadsföringsargument. Detta tycks dock bara gälla de orter där en kulturarvspotential finns. Den historiska bakgrunden används på ett flexibelt sätt, där historievetenskaplig akribi inte är den främsta ledstjärnan. David Lowenthal's (1998:xi) poäng, om att kulturarv inte är ett försök att förstå vad som verkligen har hänt utan snarare en verksamhet där tro på ett förflutet skraddarsytt efter dagens syften står i centrum, verkar vara giltig även utanför kulturarvsprofessionen. Jag är inte ute efter att moralisera över detta. Det är däremot viktigt att se skillnad på olika former av historia, historiebruk och kulturarv. Man bör ha i åtanke att det bakom många kulturarv finns starka ekonomiska och samhälleliga intressen som bidrar till etablerandet och utvecklandet av lokala och regionala resmål och evenemang (Aronsson 2004:233–235). Flera forskare har pekat på den omformulering av det kulturpolitiska uppdraget som skett under 1990-talet, där man lagt större vikt vid brukandet av kulturmiljöer snarare än bevarandet av historia. Brukandet ska förstås ekonomiskt; kulturarvet har blivit en produkt (Strömberg 2007:160–161). Men jag menar att det även kan förstås mer konkret, som det fysiska brukandet av landskapet i form av skidåkning, vandring eller liknande.

I fallet Landvetter porträtteras längdskidåkning och landskapet utifrån information och teknik. Hänvisningar till historia eller kulturarv förekommer inte. Däremot är landskapet en helt central del av kulturarvet och därmed marknadsföringen i de skidhistoriskt framstående orterna Hindås, Vålådalen och Sälen/Mora. Detta visar på kraften och betydelsen i ett skidlandskap som uppfattas som ett kulturarv. Om de grundläggande förutsättningarna för ett sådant kulturarv saknas (som i Landvetter) förlorar landskapet sin po-

tential att användas i historiebruk och dess kommersiella släkting storytelling. Andra faktorer lyfts då fram i stället. Om Landvetter eller valfri annan ort som saknar en rik skidhistoria skulle försöka sig på att etablera sig som ett skidåkningens landskap, skulle försöket förmodligen inte slå väl ut. Autenticiteten, hur luddig den än kan framstå, måste ha någon form av förankring. Landskapet i Landvetter är snarlikt det i Hindås utifrån geografiska förutsättningar, men det räcker uppenbarligen inte till för att kvalificera sig som ett kulturarv inom längdskidåkning. Utan berättelser, historier och kollektiva minnen kan inte backar, träd, kullar och myrar ses som kulturarv.

Är det då mer genuint och autentiskt att åka skidor i Hindås eller Vålådalen (där man åkte skidor förr) än på konstsnön i Landvetter eller i Torsbys skidtunnel (där man också åkte skidor förr men inte på konstsnö eller inomhus)? Avtrycken som kommersiella och historiska berättelser och bilder har lämnat angående hur längdskidåkning ska se ut och kännas är svåra att bortse från. Jag skulle personligen nästan föredra att åka rullskidor ute framför att åka skidor i en skidtunnel, om syftet var att uppleva friluftsliv. Om syftet är att träna kan däremot skidtunneln vara ett alternativ. Med tanke på att såväl Torsby Ski Tunnel som konstsnöspåren i Landvetter drar mycket folk, är det nog olika hur man ser på skidåkning och dess landskap. I skidåkningens kulturarv tycks dock landskapet vara nästan lika betydelsefullt som snön.

Det finns stora likheter i hur Hindås, Vasaloppet och Vålådalen beskrivs i dag. I likhet med marknadsföring av andra turistiska platser artikuleras skidlandskapen med mytologier som inte förändras nämnvärt. Autenticitet och ursprunglighet lyfts fram (Ek och Hultman 2007:33). Alla tre kan ses som exempel på nationella fristäder eller naturhelgedomar, etablerade under en period då sådana helgedomar blev viktiga i det svenska samhället (Sör-

lin 1998:271). Vålådalen etablerades som ett skidåkningscentrum under 1930-talet, Hindås under 1900-talets början och Vasaloppet under 1920-talet. Under 1900-talets första 30 år etablerades också de första svenska nationalparkerna. Landskapet fick under den här perioden en allt större betydelse i det nationella medvetandet, tidigare forskning talar om nationallandskap och pekar på landskapets betydelse för nationalstaten och den nationella identiteten (Hettne et al. 2006:326ff.). I landskapets nationaliseringsprocess var organisationer, folkrörelser, skolor och museer viktiga aktörer (Sörlin 2011:30). Detta gäller även för idrottslandskapen.

Om man vill se på skidåkningens landskap är de kulturella aspekterna, kulturarvet om man så vill, mycket viktiga. Med detta i åtanke är VasaloppsArenan en bra illustration för den poäng som jag har försökt göra i den här texten, nämligen att idrottens landskap (speciellt i landskapsnära sporter som skidåkning) har en oerhörd betydelse och potential som kulturarv. Tidigare forskning har pekat på sambandet mellan turism och nationalsport. Dessa sporter är ofta starkt kopplade till föreställningar om vad nationen är och vad som är typiskt för just dess landskap, folk och så vidare (Bairner 2009:230). I fallet Sverige har längdskidåkning varit en sådan nationalsport och dess landskap är i allra högsta grad indragna i turismen.

Det räcker inte med skidåkningsmöjligheter för att etablera sig som ett skidlandskap. Men det omvända gäller också. Vålådalens relativa och Vasaloppets obestridliga framgång i att locka turister har ingen motsvarighet i Hindås. Snötillgången i den sistnämnda byn är osäker, det är få skiddagar per säsong och närbelägna Landvetter har i många stycken bättre förutsättningar för skidåkning. Hoppbacken i Hindås förfaller och än så länge har ingen velat gå in med de nödvändiga resurserna för en restaurering. I dag finns det två hotell och en campingplats i Hindås, jämfört

med 1910-talet då det fanns fler hotellbäddar än invånare i byn (Larsson 2001:115). Infrastruktur och ekonomiska resurser behövs för att lyckas som skidort, kulturarvet i sig räcker inte. Ändå har alla turistaktörer i Hindås skidåkningen som en central del i sin marknadsföring och storytelling. Landvetter har å andra sidan infrastrukturen, men saknar kulturarvet. Vasaloppet har bägge, vilket bör betraktas som en delförklaring till succén.

Kombinationen landskap, minne, historia och kulturarv är avgörande för hur vi uppfattar en plats. Varför åker folk till Las Vegas eller Monte Carlo för att spela poker, när det finns kasinon online och i de flesta större städer? Kulturarvet är en del av förklaringen. Om du bara vill åka skidor kan du göra det på ett otal platser, men den autentiska skidupplevelsen så som den beskrivs av de aktörer jag har studerat, kräver att man följer ”I fädrens spår för framtids segrar”, som det står vid målportalen i Mora. Det är just detta jag menar med autentisk – att man följer i ett historiskt kontinuum av skidåkare på en plats. Genom historia, kulturarv och media har vi en bild av hur skidåkning har sett ut och ska se ut. De platser som kommer nära dessa bilder upplevs som autentiska. Det autentiska och genuina lyfts fram på de platser där sådana föreställningar är i omlopp. Dessa bildar en besjälad plats, som utgår från händelser, aktiviteter och föreställningar (Strömberg 2007:158–159). De idrottslandskap som beskrivs i den här artikeln är knappast speciella i geografisk mening. Inte ens idrottslandskap kopplade till nationalidrotter eller föreställningar om nationen är vanligen unika för ett land eller en region (Bairner 2009:235). Just därför är framställningen av landskapet så betydelsefull. Idrottslandskapen blir i någon mening till genom att skrivas (eller åkas) in i det kollektiva medvetandet.

De nio milen mellan Sälen och Mora har nu blivit ett naturreservat men är kanske egentligen snarare ett kulturresevat. Det är inte

någon påstått orörd natur som ska bevaras, utan ett av människor bearbetat och tolkat landskap. Det är inte de geologiska formationerna under spåren som är viktiga, utan snarare spåren själva och framför allt det som hänt och fortsätter att hända i dessa spår. Det är mer i Gustav Vasas och Mora-Nisses spår vi följer, än i inlandsisens. Blandningen av natur och kultur utgör nationallandskapet, och skidlandskapet är en form av nationallandskap (Hettne et al. 2006:330). Det finns många exempel på landskap med liknande skidhistorisk och kulturell laddning. Men VasaloppsArenan är det främsta exemplet hittills på hur längdskidåkningens landskap kan konstrueras och användas som kulturarv. Idrottens platser, som fotbollsplaner och skidspår, kan genom en förändrad syn på kulturarvet få större möjligheter till skydd. Det finns en problematik i att kommersialisera platser, då detta riskerar att förändra landskapsbilden och naturumgänget och bidra till landskapet som ett ”servicescape” snarare än ett allemansrättsligt utrymme (Hultman och Ek 2007:261). Men Vasaloppets framgångar som turistmagnet kombinerat med naturreservatsskyddet av VasaloppsArenan visar att det går att hitta kombinationer. Det är troligt att nya tolkningspraktiker inom våra kulturarvsförvaltningar kommer att få genomslag även vad gäller antalet skyddade, idrottsrelaterade kulturarv (Karlsson 2008:91–92).

I inledningen reste jag frågan om hur ett allt bredare kulturarv kan se ut. Det är slående att inkluderandet av tidigare osynliggjorda landskap, som pågått under åtminstone de senaste tjugo åren, sammanfaller med en kommersialisering. Platsskapande, destinationsutveckling, storytelling och liknande har blivit allt viktigare i kampen om turisterna. Idrottens (här skididrottens) landskap har tidigare varit mer eller mindre osynliga som kulturarv. Idrottsrelaterade landskap som skidspår, eljusspår och fotbollsplaner, har beskrivits som ett ”folkspråkets landskap” (Bandolin

och Sörlin 2003:37–40). Nu uppmärksammas dessa landskap i allt högre grad. Riskerar detta att leda till ytterligare relativisering av kulturarvet? Kanske. Men tidigare forskning har visat att ett kulturarv som osynliggör viktiga aspekter av landskapet riskerar att förneka människor sin historia (Sörlin 2003:307). På många platser har idrotten varit viktig och lämnat spår i landskapet. Den artikulering av dessa landskap som nu pågår kan på sikt bidra till deras inkludering i kulturarvet i form av bevarandeskydd, naturreservat och liknande. Vasaloppet framstår som ett exempel på hur skydd och kommersiell marknadsföring framgångsrikt kan kombineras. Vi lär i framtiden få se fler exempel på sådana korsbefruktningar mellan turism, idrott, landskap, kulturarv och historia.

Daniel Svensson, forskarstuderande

Avdelningen för historiska studier av teknik, vetenskap och miljö, KTH Stockholm

Not

Jag vill rikta ett varmt tack till min huvudhandledare, professor Sverker Sörlin, samt till professor Libby Robin, som båda bidragit med värdefulla synpunkter under skrivandet av denna artikel. Tack även till RIG:s granskare för givande kommentarer.

Litteratur

- Aronsson, Peter 2004: *Historiebruk – att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur.
- Bairner, Alan 2009: National sports and national landscapes: In defence of primordialism. *National Identities* nr 3.
- Bale, John 2003: *Sports geography*. London: Routledge.
- Bandolin, Gunilla och Sörlin, Sverker 2003: Groventré: Landskapets folkspråk/folkspråkets landskap. I katalog till utställningen *MaMa skriver om historien*. Stockholm: Arkitekturmuseet.
- Christensson, Jakob 2002: *Landskapet i våra hjärtan. En essä om svenskars naturumgänge och identitets-sökande*. Lund: Historiska Media.
- Ek, Richard och Hultman, Jonas 2007: Produktgörandet av platser. En introduktion. I: Ek, Richard och Hultman, Jonas (red.): *Plats som produkt. Kommerzialisering och paketering*. Lund: Studentlitteratur.
- Ekström, Anders 2012: Exhibiting disasters: Mediation, historicity and spectatorship. *Media Culture Society* nr 4.
- Erlanson-Hammargren, Erik 2006: *Från alpromantik till hembygdsromantik. Natursynen i Sverige från 1885 till 1915, speglad i Svenska turistföreningens årsskrifter och Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Eskilsson, Lena 2000: Fritid och demokratisering. I: Sandell, Klas och Sörlin, Sverker (red.): *Friluftshistoria. Från "hårdande friluftsliv" till ekoturism och miljöpedagogik*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Hammarskjöld, Dag 1962: Att flyga i Sarek. I: Hammarskjöld, Dag: *Från Sarek till Haväng*. Stockholm: Svenska Turistföreningen.
- Hettne, Björn, Sörlin, Sverker och Östergård, Uffe 2006: *Den globala nationalismen*. Stockholm: SNS Förlag.
- Howe, David P. 2006: Habitus, Barriers and the [Ab] use of the Science of Interval Training in the 1950s. *Sport in History* nr 2.
- Hultman, Jonas, och Ek, Richard 2007: Plats – kroppslig praktik och reflexiv kommerzialisering. I: Ek, Richard och Hultman, Jonas (red.): *Plats som produkt. Kommerzialisering och paketering*. Lund: Studentlitteratur.
- Johannisson, Karin 1984: Det sköna och det vilda. En aspekt på naturen som mänsklig resurs. I: Frängsmyr, Tore (red.): *Paradiset och vildmarken. Studier kring synen på naturen och naturresurserna*. Stockholm: Liber.
- Karlsson, Håkan 2008: Mellan kanon, dialog och fotboll – kulturarvets demokratiska potential. I: Jönsson, Lars-Eric, Wallete, Anna och Wienberg, Jes (red.): *Kanon och kulturarv. Historia och samtid i Danmark och Sverige*. Göteborg/Stockholm: Makadam.
- Larsson, Bertil 2001: *Hindåsbygden i tid och rum*. Hindås: Bertil Larsson.
- Lowenthal, David 1998: *The Heritage Crusade and the Spoils of History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lowenthal, David 2008: Authenticities Past and Present. *The Journal of Heritage Stewardship* nr 1.
- Lowenthal, David 2011: Prizing the past for the present and the future. *British Academy Review* nr 18.
- LykkeSyse, Karen Victoria 2000: *Lende og landskap. En analyse av skogens fysiske landskap og landskapsper-*

- sepsjon i Nordmarka fra 1900 til 1999*. Oslo: Institutt for kulturstudier, Universitet i Oslo.
- Mossberg, Lena och Nissen Johansen, Erik 2006: *Storytelling. Marknadsföring i upplevelseindustrin*. Lund: Studentlitteratur.
- Mulk, Inga-Maria och Bayliss-Smith, Tim 2006: *Rock art and Sami sacred geography in Badjelánnda, Lapponia, Sweden: sailing boats, anthropomorphs and reindeer*. Umeå: Institutionen för arkeologi och samiska studier.
- Naess, Arne 1989: *Ecology, community and lifestyle: outline of an ecosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nielsen, Niels Kayser 1997: Movement, Landscape and Sport. Comparative Aspects of Nordic Nationalism between the Wars. *Ethnologia Scandinavica*. Vol. 27 1997.
- Nielsen, Niels Kayser 2007: Monument på väg. I: Frykman, Jonas och Ehn, Billy (red.): *Minnesmärken. Att tolka det förflyttna och besvärja framtiden*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Olwig, Kenneth 2002: *Landscape, nature, and the body politic: from Britain's renaissance to America's new world*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Peltonen, Ulla-Maija 2007: Det splittrade landskapet. I: Frykman, Jonas och Ehn, Billy (red.): *Minnesmärken. Att tolka det förflyttna och besvärja framtiden*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Peterson-Berger, Wilhelm (red. Orvar Eriksson & Gusten Rolandsson) 2003: *Fjällminnen*. Östersund: Jengel.
- Qviström, Mattias 2013: Landscapes with a heartbeat: tracing a portable landscape for jogging in Sweden (1958–1971). *Environment and Planning A* nr 45.
- Robin, Libby 2011: The Global Challenge of Climate Change: Reflections from Australian and Nordic Museums. *reCollections* nr 2.
- Sandell, Klas och Sörlin, Sverker 2000 (red.): *Friluftshistoria. Från "hårdande friluftslif" till ekoturism och miljöpedagogik*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Shama, Simon 1996: *Landscape and memory*. New York: Vintage Books.
- Solnit, Rebecca 2002: *Wanderlust. A History of Walking*. London: Verso.
- Strömberg, Per 2007: *Upplevelseindustrins turistmiljöer. Visuella berättarstrategier i svenska turistanställningar 1985–2005*. Uppsala: Fronton.
- Svensson, Birgitta och Saltzman, Katarina (red.) 1997: *Moderna landskap: identifikation och tradition i vardagen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Svensson, Daniel 2010: *Kampen i landskapet. Om landskapsynen i Anton Santesson's skrifter*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Sörlin, Sverker 1995: Nature, Skiing and Swedish Nationalism. *The International Journal of the History of Sport* nr 3.
- Sörlin, Sverker 1998: Monument and Memory. *Worldviews: Global Religions, Culture, and Ecology* nr 3.
- Sörlin, Sverker 1999: The articulation of territory: landscape and the constitution of regional and national identity. *Norsk Geografisk Tidsskrift* nr 2-3.
- Sörlin, Sverker 2003: Den stora skalan. Industriminnenas politiska landskap. I: Avango, Dag och Lundström, Brita (red.): *Industrins avtryck. Perspektiv på ett forskningsfält*. Stockholm/Eslöv: Symposion.
- Sörlin, Sverker 2010: *Kroppens geni. Marit, Petter och skidåkning som lidelse*. Stockholm: Weyerle.
- Sörlin, Sverker 2011: Bilden av bilderna. Åtta anteckningar om fotografiet och 'det svenska landskapet'. I: *Landskapspejare*. Stockholm: Nordiska museets förlag. *Fataburen*.
- Tordsson, Björn 2000: Rötter i 'barbari' och 'romantik'. I: Sandell, Klas och Sörlin, Sverker (red.): *Friluftshistoria. Från "hårdande friluftslif" till ekoturism och miljöpedagogik*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Yttergren, Leif 2006: *I och ur spår! En studie om konflikter och hjältar i svensk skidsport under 1900-talet*. Lund: KFS i Lund.
- Yttergren, Leif 2012: *Träna är livet: träning, utbildning och vetenskap i svensk friidrott, 1888–1995*. Malmö: idrottsforum.org.

Hemsidor

- Hindås Camping 2013-01-09. Historia. <<http://www.hindascamping.se/historia.htm>>.
- Hindåsgården 2013-10-17. Hindåsgården Konferens & SPA- hotellet med det naturliga läget. <<http://www.hindasgarden.se/>>.
- Hjortviken Konferens 2013-01-22. Historik – minnen av en svunnen tid. <<http://www.hjortviken.se/om-hjortviken/historik/>>.
- LEADER Göteborgs Insjörike 2013-01-11. Vinterturism Göteborgs Insjörike. <<http://www.goteborgsinsjorike.se/projekt/vinterturism-goteborgs-insjorike/>>.
- My Newsdesk 2012-10-08. Vasaloppets vintervecka 2012 summerad i siffror. <<http://www.mynewsdesk.com/se/pressroom/vasaloppet/pressrelease/view/vasaloppets-vintervecka-2012-summerad-i-siffror-740599>>.

- Nationalencyklopedin 2010-04-09. Hågerstrand, Torsten och Sporrang, Ulf. landskap. <<http://www.ne.se/lang/landskap/>>.
- 2013-01-09. Hindås. <<http://www.ne.se/lang/hindås>>.
- OK Landehof 2013-10-17. Konstsnöspåret. <<http://www3.idrottonline.se/OKLandehof-Skidor/Skidspår/Konstsnospåret/>>.
- Svenska Dagbladet 2012-10-08. Harrisson, Dick: Åkte Gustav Vasa Vasaloppet? <<http://blog.svd.se/historia/2011/09/02/akte-gustav-vasa-vasaloppet/>>.
- Torsby Ski Tunnel 2013-01-18. Teknisk beskrivning. <<http://www.skitunnel.se/omoss/skidtunnelfakta.50.html>>
- Vasaloppet 2012-10-08. Då & nu. <<http://www.vasaloppet.se/wps/wcm/connect/se/vasaloppet/start/arena/daochnu/>>.
- Vasaloppet 2012-10-10. VasaloppsArenan. <<http://www.vasaloppet.se/wps/wcm/connect/en/vasaloppet/start/arena/>>.
- Vasaloppet 2013-01-10. Vasaloppsmuseet. <<http://www.vasaloppet.se/wps/wcm/connect/se/vasaloppet/start/kringarrangemang/vasaloppsmuseet/>>.
- Vasaloppet 2013-01-23. VasaloppsArenan. <<http://www.vasaloppet.se/wps/wcm/connect/se/vasaloppet/start/besokare/vasaloppsarenan/>>.
- Vasaloppet 2013-10-23. VasaloppsArenan. <<http://www.vasaloppet.se/wps/wcm/connect/se/vasaloppet/start/besokare/vasaloppsarenan/>>.
- Vasaloppet 2013-01-23. Vasaloppsspåret. <http://www.vasaloppet.se/wps/wcm/connect/se/vasaloppet/start/besokare/vasaloppsarenan/arenan_skidor_cykling_lopning/arenan_vasaloppsspåret/>. 2013-10-23.
- Vasaloppsspåret. <http://www.vasaloppet.se/wps/wcm/connect/se/vasaloppet/start/besokare/vasaloppsarenan/arenan_skidor_cykling_lopning/arenan_vasaloppsspåret/>.
- Vålådalen Fjällstation 2013-01-23. Raka spåret eller svängigt i backen. <http://www.valadalen.se/index.php?option=com_content&view=article&id=235&Itemid=404&lang=sv>.
- Vålådalen Fjällstation 2013-10-17. Idrott och friskvård. <<http://valadalen.se/idrott-a-friskvard/>>.

Intervjuer

Larsson, Sune, intervjuad i Torsby, 2013-06-04, av Daniel Svensson.

SUMMARY

In the tracks of our fathers?

Landscapes of skiing as cultural heritage

This article discusses the landscapes of skiing from a heritage and memory perspective. Are there certain landscapes of cross country skiing that can be seen as a national and/or local heritage? What constitutes these landscapes and how are they portrayed in tourism and marketing today? By the analysis of three examples, Hindås, Vålådalen and Vasaloppet, this article investigates how history and landscape is used to market skiing in the area and to attract (skiing) tourism. By looking at the websites of Vasaloppet, Vålådalen and a few minor webpages trying to market Hindås as a place for winter tourism, questions about how skiing as cultural heritage is constructed and used for present day purposes. The three before-mentioned cases are also compared with a different one, Landvetter, a place where cross-country skiing does not have such a rich history. The conclusion is that ideas about landscapes

of skiing unite Vasaloppet, Vålådalen and Hindås, even though the efforts and commercial effects may differ greatly. Another conclusion is that landscapes of skiing (or any sport) are cultural products, and best understood as a form of cultural heritage. Landscapes of sport are now being articulated as sites of cultural heritage, much resembling the articulation process of other previously neglected landscapes of industry, research, cities and other. This articulation implies a broadening of the cultural heritage, a process that risk being paralleled by a commercialization and devaluation of the increasingly inclusive heritage concept. But there are also more positive aspects. The inclusion of landscapes of movement in the cultural heritage can result in both protection and increased attraction, like in the case of the VasaloppsArenan.